

ZEHİRLİ MANTARLAR

Dr. Kemal GİRAY

Türkiye'de zehirli, zehirsiz mantarların hemen her türü yetişmektedir. Zehirli olanların ortaya koyduğu önemli tehlikeye ne yazık ki halk arasında iyi bilinmemektedir. Özellikle kırsal kesimde, mantarlar yetiştiği yerlerden gelişigüzel toplanıp, yenilir ve böylece de çoğu başka nedenden veya hastalıktan olduğu sanılan, zehirlenme ve ölüm olayları meydana gelir. Bunlardan açıklığa kavuşturulanlardan bazılarının günlük yayınlarda yer aldığını görmekteyiz. İzlediğimiz kadarıyla tehlike ile daha çok da ilkokul çağındaki çocuklar karşılaşmaktadır. Bu yaştakiler için, pek çok yerde mantar toplama, pişirip yeme çekici bir eğlence kaynağıdır.

Yazımızda mantar zehirlenmesinin önemli yönlerinden ve bu konuda alınması gerekli önlemlerden söz edilecektir.

Mantarlar aslında protein ve vitamin değerleri yüksek, lezzetli besin maddeleridir. Ancak kendiliğinden kırdı, ormanda, bahçelerde yetişen yenilebilir mantarlar arasına çok şiddetli, öldürücü zehirleri içeren mantarlar da karışmaktadır. Bunları yenilebilir diğer mantarlardan ayırmak hemen hemen imkansızdır. Morfoloji ile, yani mantarın şekil ve yapısına bakılarak karar verilemez. Çok deneyimli olduğu iddia edilen uzman kişilerin bile yanıldıkları görülmüştür. Ayrıca halk arasında tehlikeyi küçümseyen yanlış bazı inançlar da yerleşmiştir. Örneğin zehirli mantarın kaynar suya atılması veya sirkeye bastırılmasıyla zehirliliğinin giderileceği sanılır ki, bu büyük bir hatadır. Yine mantar kurutulursa zehirliliğinin kendiliğinden kaybolacağına inanılır. Bu görüş bazı mantar türleri için doğru olabilir, fakat pek çoğu ve özellikle aşağıda açıklanacağı gibi öldürücü zehirlenmeye sebep olanlar için tamamen yanlıştır. Gümüş bir eşyanın mantarla temasında meydana gelecek değişiklik de zehir giderici olma yönünden güven verici olmaktan uzaktır.

Zehirli mantarların pek çok türü bulunmakla beraber, konuyu anlaşılır hale koymak, topluma yönelik bilgi verebilmek için, bunları iki bölüme ayırarak tanıtmakta pratik yarar vardır.

I- Zehirlenmeleri hafif seyirli mantarlar: Bu özellikle olan mantarlara doğada daha çok rastlanır. *Entoloma lividum*, *inocybe*'ler ve *amanita muscaria* bunlara örnek gösterilebilir. İçerdikleri zehirler muskarin, atropin benzeri alkaloidler ve yapıları bilinmeyen bazı zararlı maddelerdir.

Bu tür mantarlarla zehirlenme tipik olarak, mantar yemeğinden sonra yarım veya üç saat içinde başlar. Belirti ola-

Amanita muscaria (sinek mantarı)

rak, örneğin *E.lividum* türünde orta şiddette bulantı, kusma, ishal; *Inocybe* türü mantarlarla zehirlenmede sıcaklık düşmesi, tükürüğün artması, şiddetli terleme, tansiyon düşmesi, görüşün bulanması; *A. muscaria* zehirlenmesinde hafif bulantı, kusma, isal ve nöro-psişik bozukluklar (baş ağrısı, şaşkınlık, kas çekilmeleri, hayal görme, delirme, vb.) gözlenir. Bozukluklar, genellikle kendiliğinden 8-10 saat içinde diner. Önlem alınırsa daha kısa sürede tam iyileşme sağlanır. Ölüm nadirdir. (%1-2).

II- Zehirlenmeleri ağır ve tehlikeli seyirli mantarlar: Bunların tipik örneği *Amanita phalloides*'dir. Tehlikeli mantar zehirlenmelerinin %90'ına neden olan bu mantar türüdür. Zehirli bir *cyclopeptid*'dir ve zehirliliğini hücre tahribi yoluyla sürdürür. Kurutmaya, bekletmeye ve kaynatmaya dayanıklıdır. Yemeği çok lezzetlidir. 100 gr. mantarda yetişkin bir insanı öldürecek kadar zehir (*phalloidin*) vardır. Burada zehirlenme, mantar yemeğinin yenilmesinden 5-8-24, hatta 48 saat gibi uzunca bir zaman aralığından sonra başlamaktadır. Belirti olarak, başlangıçta şiddetli bulantı, kusma, ishal ve şok görülür (bu dönemde ölüm mümkündür). Zehirlenmeyi takip eden 2.,3. günlerde ve daha çok 5. günde ağır karaciğer bozukluğu gelişir ve iki, üç gün içinde karaciğer koması ve ölüme sonuçlanabilir. Kalp ve bazen böbrek de zehirlenmeye katılarak, tabloyu ağırlaştırır veya ölüm nedeni olabilir. *Amanita phalloides* ve benzeri mantar zehirlenmelerinde ölüm oranı yüksektir (%50). Tedavinin bir hastanede izlenmesi zorunludur.

İLK YARDIM VE TEDAVİ

Zehirlenme halinde, mantar yemeğinin yenilmesiyle belirtilerin başlaması arasında geçen zaman dikkatle soruşturulmalıdır. Yarım-üç saat gibi bir süre içinde belirtiler başla-

Amanita falloida. çok zehirli

Zehirista

mıssa, bu genelde hafif seyirli bir zehirlenme; aksine, belirtiler 5-8 saatten sonra başlamışsa, bu da tehlikeli gıdışli bir mantar zehirlenmesidir. Bu şartırtıcı, ters özellik bilinirse, hastaya daha bilinçli yardım edilebilir.

Hafif türde olan zehirlenmelerde kusturma, mide yıkama, rüshil verme gibi ve çevrede bulunan hekimin alacağı olağan önlemlerle iyileşme sağlanır, hastane tedavisi gerekmez. İncocye türlerinde atropin, bütün belirtilen gideren etkili panzehirdir.

Tehlikeli türde zehirlenmelerde ise hastaya yardım şekli farklıdır. Burada da yine ilk fırsatta mide ve bağırsakları boşaltmak için aktif önlemler alınır. Fakat hemen sonra, hastanın tam teşekküllü bir hastaneye gönderilmesi gerekir. Hastanede şiddetli bulantı, kusma ishal ve şok için ve daha önemlisi karaciğer, kalp ve böbreği koruyacak ve iyileştirecek yöntemler uygulanacaktır. Zehire karşı bir panzehir yoktur. Fakat özellikle zehirlenmenin başladığı ilk iki günde dolaşıma geçen mantar zehrini dışarıya almak için kan değıştirme, peritoneal dializ, hemo dializ gibi etkin yöntemler vardır. Kortizonlu ilaçlar da zehirin etkisini belirli ölçülerde azaltmaktadır. Bunların zamanında ve gereği gibi uygulanması ölüm oranını yarı yarıya düşürmektedir.

İhmal edilmeyecek önemli bir husus da şudur: Bu şekilde zehirlenen kişiyle aynı mantar yemeğini yiyen; fakat henüz bir belirti göstermeyenlerin de hastaneye gönderilmesi şarttır. Bunlara da kısmen veya tamamen zehirlenme tedavisi uygulanacaktır.

NASIL KORUNURUZ?

Korunma olarak yapılacakların değeri açıktır. Tarımı yapılan mantarların (kültür mantarları) dışında, kontrolsüz olarak kırdı, ormanda, bahçede yetişen hiçbir mantar türünün

yenilmeyeceği bilinmeli ve öğretilmelidir. Özellikle kırsal kesimde mantarların tehlikeleri yaygın olarak anlatılmalıdır.

Kuşkusuz önemli olan yüzyılların yerleştirdiği bilgisizliği yenmek için çaba harcayarak halkı zehirli mantarlardan uzak tutmaktır. Yine de bu konuda zaman zaman tekrarlanan radyo, televizyon programlarına rağmen ülkemizde mantar zehirlenmeleri yaşanmaktadır.

Mantar yemeği ile zehirlenme belirtilerinin başlaması arasında geçen zaman, zehirlenmenin türünü belirlemede ve tedaviyi yönlendirmekte önemli bir kriter olup, uzun yılların deneyimi ile ortaya konmuştur. Sağlık sorumluluğu taşıyanlar ve halkımız bu gerçeği bilirlerse, zehirlenmelerde ne yapılacağına daha iyi karar verebilirler.

TÜBİTAK HÜSAMETTİN TUGAÇ VAKFI ARAŞTIRMA ÖDÜLÜ

Ülkemizde teknolojik yenilik getirme özelliği taşıyan, önemli araştırmalar yapan bilim adamı ve araştırmacılara her yıl "TÜBİTAK HÜSAMETTİN TUGAÇ ÖDÜLÜ" verilmektedir. Verilecek ödül miktarı ödüle layık görülecek her araştırma için bir milyon (1.000.000.-) TL. olup, adaylık için en son başvurma tarihi 14 Şubat 1986 dir. Geniş bilgi TÜBİTAK Hüsammetin Tugaç Vakfı, Atatürk Bulvarı no. 221 Kavaklıdere/Ankara adresinden alınabilir.